

ביאורים

מידת הכניעה הינה קשה להשגה, מאחר והגאווה אורבת לאדם על כל צעד ושעל. כל יתרון או מעלה שהוא משיג, מעלות את חשיבותו בעיני עצמו: כוחו ובריאותו הפיזיים, עושרו, שליטתו על בני אדם אחרים, חירותו לעשות ככל העולה על רוחו, כל אלו גורמים לאדם להרגיש חשוב, להתנאות. בפרק זה מלמד אותנו רבנו בחיי שזהו מצב ארעי. סיבות רבות עלולות להביא את האדם מהלך רוח של גאווה למצב של כניעה: א. חולי והחלשות הגוף. ב. הידרדרות כלכלית. ג. שפע המושפע עליו מאחר. ד. לווה ואין לו לשלם. ה. מאסר בבית הכלא. ו. עבד הכנוע לאדוניו. ז. צרות ופגעים הבאים על האדם. ח. חשבון נפש המוכיח לאדם שמועל הוא בחובותיו ביחס לקונו. ט. תוכחה מהקב"ה ומשלוחיו. י. זיכרון יום המיתה. פגיעה באחת מנקודות החוזק של האדם, גורמת לערעור יציבותו ולהכרה בארעיות כוחו ויכולותיו, ומובילה אותו לכניעה. לא כל סיבות הכניעה שוות, יש מהן שמשפיעות על ערכו בעיני עצמו, יש מהן שמשפיעות על ערכו ביחס לאדם זה או אחר, ויש מהן שמשפיעות על תחושתו העצמית ביחס לאלוהים, אך ככלל, הן פוגעות בגאווה של האדם.

רבנו בחיי מונה לפנינו עשר סיבות, אותן נוכל, אחר דקדוק, לחלק לשתי קבוצות: שבע הראשונות ושלוש האחרונות.

הסיבות הראשונות, מציגות מצבים בהם האדם מגיע לידי כניעה, על ידי אילוץ. מה שהוביל אותו לכניעה הוא שינוי שהתרחש במצבו החומרי, הפיזי או החברתי. לעומת זאת שלוש האחרונות מציגות מצב בו האדם קונה את הכניעה ללא שינוי במצבו הגשמי. לאמור: בידך להביא עצמך לידי כניעה, בדרך הטובה, ע"י חשבון נפש, ושמיעה בקול ה' וחכמי התורה, או בדרך הקשה על ידי צרות, מחלות, וקשיים כלכליים. מטרת הכניעה אינה להשפיל את האדם, להרוס את כוחו ומעמדו, על מנת שבשפלותו המעשית יכנע ויכיר שהקב"ה הוא אדון הכל. ההכרה הפנימית בשפלותו של האדם ביחס לבורא ובתלותו המוחלטת בו, יכולה וצריכה לבוא דווקא מתוך חירות, בריאות איתנה, ועושר רב.

הרחבות

• ענווה מחמת קשיים

כְּשִׁירְגִישׁ אֶת הָאָדָם צְרוֹת וּפְגָעִים מַעֲצִיבִים. רבנו בחיי מציין גם את הייסורים והצרות הבאים על האדם כגורמים המביאים לענווה. בעל הארחות צדיקים רואה ערך בענווה כזאת, אך מדגיש שאין היא עיקר הענווה: "אבל הנכנע לפני הבורא ברוך הוא כשיחלה גופו או אחד מאבריו, באמת לעולם הענווה והשפלות מקובל לפני ה' ברוך הוא, אך לא הגיע בזה לעיקר הענווה". אלא - "שורש הענווה הוא שיחשוב עצמו בעוד שהוא שלו ושקט, בריא ועשיר, אשר הבורא ברוך הוא הטיב עמו טוב והוא אינו ראוי לה. ושיחשוב גדולת הא-ל ורוממות תפארתו, ויחשוב: מי אני? הלא אני בריה שפלה מאד... ויחשוב, כל מעשים טובים שאוכל לעשות אינם כי אם טיפה מן הים נגד מה שאני חייב לעשות. ויעשה כל מעשיו לכבוד שמים... הכל לשמו הגדול" [שער הענווה].

• זכירת הדין של מעלה

כְּשִׁירְגִישׁ בְּקִרְבַּת הַמָּוֶת. הרמח"ל מציין שתי דרכים המביאות לענווה, אחת מהן היא "ההתבונן הוא על עניינים שונים". מלבד ההתבוננות ביום המיתה ושפלות האדם, מציין הרמח"ל: "כשיחשוב עוד וידמה בלבו רגע הכנסו לפני הבית דין הגדול של צבא מעלה בעת שיראה עצמו לפני מלך המלכים... והוא עומד לפניו גרוע ונבזה מצד עצמו, טמא ומגואל מצד מעשיו, הירים ראש? הנה ודאי שלו רגע אחד יצייר האדם בשכלו האמת הזה ציור אמיתי וחזק - פרוח תפרח ממנו כל הגאווה ולא תשוב אליו עוד" [מסילת ישראל, פרק כג].

פרק שלישי

אָבֵל הַסְּבוֹת אֲשֶׁר תִּהְיֶה הַכְּנִיעָה וְהַשְּׁפָלוּת בְּעִבּוּרָם מִן הָאָדָם אַחַר גְּאוּתוֹ, עֶשְׂרָה.

אחת, כְּשִׁיחַלֵּשׁ כַּחוֹ מִתְנוּעֶתוֹ הַטְּבָעִיתִי מִפְּנֵי חֲלָאִים, אוּ מִזֶּג רַע, אוּ חֲלִישוֹת הַרִקְבָּתוֹ, וְיִכְנַע בְּעִבּוּר זֶה, וְיִתְחַנֵּן אֶל הָאֱלֹהִים וּלְבָנֵי אָדָם, כְּמוֹ שְׁאָמַר (תהלים קז, יא): "וְיִכְנַע בְּעִמּוֹל לִבִּים".

והשנית, כְּשִׁימְצָאָהּוּ פֶגַע אוּ רִישׁ וְיִצְטָרֵף לְבָנֵי אָדָם, אַחַר שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיף לָהֶם, וְיִכְנַע לָהֶם, וְתִשְׁבֵּר רוּחוֹ מִהַתְּגָאוּת בְּעִנְיָנוּ, כְּמוֹ שְׁאָמַר (שמואל א' ב, לו): "וְהָיָה כָּל הַנּוֹתֵר בְּבֵיתְךָ יְבוֹא לְהַשְׁתַּחֲוֹת לוֹ לְאֵגֹרֶת כֶּסֶף וְכֶרֶם לָחֶם וְאָמַר סִפְחֵנִי נָא אֶל אַחַת הַהֶהָנוֹת לְאָכַל פֶּת לָחֶם".

והשלישית, כְּשִׁתְּהִיָּה עָלָיו לְזוּלָתוֹ טוֹבָה עוֹדֶפֶת וְיִרְאֶה חֲסָדוֹ עָלָיו, וְיִכְנַע לוֹ, כְּמוֹ שְׁאָמַר (משלי יט, א): "רַבִּים יַחֲלוּ פָּנָי נְדִיב וְכָל הָרַע לְאִישׁ מִתָּן".

והרביעית, מִי שֶׁנִּתְחַיֵּב לְחַבְרוֹ דָּבָר וְאִינוֹ יָכוֹל לְפָרְעוֹ, וְיִכְנַע לוֹ, כְּמוֹ שְׁאָמַר (משלי כב, כז): "אִם אִין לָךְ לְשִׁלְם לְמָה? יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ מִתַּחְתֶּיךָ".

והחמישית, מִי שֶׁהוּא בְּמַאֲסָר אוּ יָבוּ, וְיִכְנַע לוֹ וְתִשְׁוַחֵן נִפְשׁוֹ, כְּמוֹ שְׁאָמַר (תהלים קה, יח): "עֲנֵנוּ בְּכָבֵל רְגְלוֹ בְּרִזָּל בְּאֵה נִפְשׁוֹ", וְאָמַר (איוב לו, ח): "וְאִם אֲסוּרִים בְּזָקִים יִלְכְּדוּן בְּחַבְלֵי עֵנִי".

והששית, הַעֲבָד שֶׁאִינוֹ יָכוֹל לְפַדּוֹת אֶת עַצְמוֹ מִיַּד אֲדוֹנָיו, וְיִכְנַע לוֹ, כְּמוֹ שְׁאָמַר (תהלים קכג, א): "הִנֵּה כַעֲבָדִים אֶל יְד אֲדוֹנֵיהֶם כַּעֲבָדֵי שִׁפְחָה אֶל יְד גְּבֻרָתָהּ".

והשביעית, כְּשִׁתְּמַצְאָנָה אֶת הָאָדָם צְרוֹת וּפְגָעִים מַעֲצִיבִים, תִּשְׁבֵּר רוּחוֹ וְיִכְנַע לְבָבוֹ, כְּכַתוּב (ויקרא כו, מא): "אוּ אִזּוּ יִכְנַע לְבָבְךָ הָעָרֶל".

והשמינית, כְּשִׁיחֲשַׁב עִם נִפְשׁוֹ בְּהִמְרוֹתוֹ הָאֱלֹהִים בְּטוֹבָתוֹ, וּבַעֲטוֹ בָּהּ בְּמִקוֹם הַשְּׁבַח עָלֶיהָ, וְיִכְנַע וְיִבּוֹשׁ וְיִפְלֵם מִן הָאֱלֹהִים, כְּמוֹ שְׁנֹאֲמַר (עזרא ט, א): "אֱלֹהֵי בִשְׁתִּי וְנִכְלַמְתִּי".

והתשיעית, כְּאֲשֶׁר יִזְכִּיחֵנוּ הַבּוֹרָא וְיִכְלִימֵנוּ עַל הַמְּרוֹתוֹ אוֹתוֹ, וְיִכְנַע וְיִפְחַד, כְּמוֹ שְׁאָמַר עַל אַחָב (מלכים א' כא, כט): "הֲרֵאִיתָ כִּי נִכְנַע אַחָב מִלְּפָנָי".

והעשירית, כְּשִׁיִּרְגִישׁ בְּקִרְבַּת הַמָּוֶת. וּבּוֹא יוֹמוֹ, וְיִחֲשַׁב בְּאִימַת הַמָּוֶת וּמַעֲמַד הַדִּין וְהַחֲשׁוֹן, וְיִכְנַע וְיִשׁוּחַ, וְתִקַּל נִפְשׁוֹ בְּעִנְיָנוּ, וְיִתְחַרֵּט עַל חֲלִיפַת יָמָיו וְכָלוֹת חַיָּיו מִבְּלִי צְדָה מְמַעֲשִׂים טוֹבִים יִקְדָּמוּם לְפָנָיו לְעַת נִסְעוֹ, כְּמוֹ שְׁנֹאֲמַר (ישעיה לג, יד): "פָּחַדוּ בְּצִיּוֹן חֲטָאִים".

הטבעית - הרגילה. **חלישות הרקבו** - חולשת טבעו הגופני. **ותשוה** - תשפל. **ומעמד הדין והחשבון** - שהאדם נותן לעתיד לבוא. **חליפת ימיו** - ימיו שחלפו.